

Hanna Popowska-Taborska

Warszawa

**Nowa zmiana jakościowa
w funkcjonowaniu literackiego języka kaszubskiego.
Pisane po kaszubsku naukowe książki o kaszubszczyźnie**

Pojawianie się krótkich tekstów w języku kaszubskim spełniających warunki stylu naukowego (wstępy do książek, streszczenia książek i artykułów, również artykuły naukowe) stanowią od stosunkowo niedawnego czasu następny krok na drodze wprowadzania w różne dziedziny życia literackiej wersji języka kaszubskiego (o czym dokładniej Zieniukowa 2006, 2013). Rok 2014 przyniósł nam w tym względzie dalsze zmiany godne odnotowania: pojawienie się pisanych po kaszubsku naukowych książek o języku kaszubskim. O ile bowiem pierwszą pracę Jerzego Tredera, *Spòdlłowò wiedza o kaszëbiznie* („Podstawowa wiedza o kaszubszczyźnie”) (Tréder 2009), skłonna bym może jeszcze była nazwać broszurą, o tyle jej drugie, poprawione i niemal czterokrotnie poszerzone, wydanie (Tréder 2014) zasługuje już niewątpliwie na nazwę książki naukowej, opisującej różnorodne przemiany, którym ten język ulegał na przestrzeni lat. Nieco podobną książeczkę (znacznie jednak mniejszą objętościowo i napisaną w języku polskim) zdarzyło się również i mnie wydać przed laty (Popowska-Taborska 1980). Czytając ją dziś, widzę, jak wielkie zmiany zaszły w ciągu tego czasu w naszej ogólnej wiedzy o dziejach kaszubszczyzny oraz w zakresie jej obecności w różnych dziedzinach życia. Wystarczy w tym wypadku wymienić problematykę książki J. Tredera wydanej w 2014 roku zawartą w tytułach poszczególnych rozdziałów podanych tu w wersji polskiej:

Status, sytuacja socjolingwistyczna, granice kaszubszczyzny dawniej i dziś
Badania nad kaszubszczyzną

Zasady pisowni kaszubskiej
Kaszubskie zabytki językowe
Kaszubskie gramatyki
Kaszubskie słowniki
Atlasy i mapy językowe kaszubszczyzny
Kaszubska frazeologia
Stosunek kaszubszczyzny do polskich dialektów oraz do polszczyzny ogólnej
Wewnętrzne zróżnicowanie kaszubszczyzny
Etapy rozwoju kaszubskiego języka literackiego
Normalizacja kaszubszczyzny
Normalizacja nazw geograficznych
Kaszubska stylizacja językowa

Sam autor nazywa swoje dzieło książką popularno-naukową. Praca powstawała bowiem w trakcie wykładów dla słuchaczy Podyplomowego Studium Pedagogiczno-Metodycznego Nauczania Języka Kaszubskiego w 2000 roku. Studium to ukończyło 41 nauczycieli, otrzymując pierwsze w dziejach kaszubszczyzny certyfikaty uprawniające do nauczania w szkołach kaszubskiego języka literackiego. Wykłady, początkowo pisane i wygłaszane po polsku, już w latach 2002–2004 były upowszechniane w wersji kaszubskiej. W latach późniejszych (2007–2008) niewiele zmieniła się ich treść zasadnicza, jedynie „może w niejednym zmieniła się sama kaszëbizna wëkładu” (Tréder 2014: 4). Książkę zamyka obszerna bibliografia, dająca przejrzysty przegląd dziejów badań nad kaszubszczyzną, poczynając od lat najdawniejszych po czasy najnowsze. Bardzo znaczna liczba prac powstałych w ostatnim ćwierćwieczu mówi nie tylko o stopniu zainteresowania tym pasjonującym od lat slawistów tematem, lecz uprzytamnia również tempo i skalę zmian, które dokonały się w ostatnim czasie w związku z intensywnymi pracami nad kaszubskim językiem literackim. Uczestniczy w tych pracach bardzo liczne grono pracowników naukowych i działaczy społecznych, zakres działalności Jerzego Tredera wydaje się jednak szczególnie rozległy i godny specjalnego podkreślenia. Nie miejsce tu na prezentację wszystkich aspektów jego działalności związanej z upowszechnianiem wiedzy o kaszubszczyźnie i z pracami nad kaszubskim językiem literackim. Nie można tu wszakże nie wspomnieć wydanej pod jego redakcją, opracowanej z wyraźnym udziałem jego autorskim udziałem, pierwszej encyklopedii języka kaszubskiego¹, stanowiącej niejednokrotnie bardzo istotne uzupełnienie tematów poruszanych w pisanej po kaszubsku „Podstawowej wiedzy o kaszubszczyźnie”.

¹ *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, pod red. J. Tredera, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Oficyna Czeć, 2002, 251 s.; wydanie II poprawione i poszerzone, Gdańsk 2006, 291 s.

Godne też podkreślenia, że sam autor bynajmniej nie uważa swej pracy za zakończoną. We wstępie do drugiego wydania książki znajdujemy zastrzeżenie, że przyszłe jej wydania winny być wzbogacone szczegółowym opracowaniem kaszubskiej leksyki oraz uzupełnione o prace dotyczące coraz liczniejszych tłumaczeń na kaszubski język literacki². Na pierwszym miejscu wymienia w tym wypadku konieczność przetłumaczenia Biblii, w czym znaczne ułatwienie widzi w wydaniu Synoptycznego Zestawienia Ewangelii tłumaczonych z greki na kaszubski przez ojca Adama Ryszarda Sikorę OFM³. Warto tu przypomnieć, że liczba przetłumaczonych różnorodnych pozycji na kaszubski jest już dziś całkiem niemała, por. m.in. kaszubską wersję *Pana Tadeusza*⁴, którą piszącej te słowa zdarzyło się już analizować parokrotnie (Popowska-Taborska 2011, 2012, w druku).

Drugą książką, o której będzie tu mowa, jest licząca ponad 300 stron rozprawa doktorska Hanny Makurat *Interferencjowé przejinaczi w gôdce bilingwalny społëżny Kaszub* („Procesy interferencyjne w mowie bilingwalnej społeczności Kaszub”). Autorka jest uczennicą profesora Jerzego Tredera. Pod jego kierunkiem napisała w 2006 roku pracę magisterską *Cěsk kaszëbsczëgò jãzëka na pòlaszëznã w gôdce bilingwalnëch mieszkeńców wsë Lësë Jamë* („Oddziaływanie języka kaszubskiego na polszczyznę w mowie bilingwalnych mieszkańców wsi Lisie Jamy”), a w roku 2011 obroniła na Uniwersytecie Gdańskim rozprawę doktorską, z wynikami której zapoznaje nas prezentowana tu książka napisana w języku kaszubskim (Makurat 2014). Zadaniem tej ostatniej pracy stało się zbadanie wzajemnego oddziaływania na siebie mowy polskiej i kaszubskiej dokonujące się w mowie bilingwalnej ludności Kaszub na płaszczyźnie synchronicznej. Autorka przebadła w tym celu 88 korespondentów reprezentujących trzy grupy pokoleń: osoby urodzone w latach 1913–1950, 1951–1980, 1981–1996, uzyskując od każdego informatora teksty zarówno kaszubsko-, jak i polskojęzyczne. Zostały one po nagraniu i spisaniu w transkrypcji półfonetycznej poddane szczegółowej analizie z aspektu fonetycznego, morfologicznego, składniowego i leksykalnego.

² Jedno z pierwszych tłumaczeń większego tekstu naukowego dokonane zostało przez Stanisława Jankego, który w 1992 roku przetłumaczył z polskiego na kaszubski obszerny artykuł G. Labudy *Historia Kaszubów na tle historii Pomorza* (por. Zienukówna 2013: 23). Nieco później ukazały się w dwujęzycznej (polskiej i kaszubskiej) książce *Historia, geografia, język i piśmiennictwo kaszubskie*, Gdańsk 1999 dokonane przez J. Tredera tłumaczenia na kaszubski artykułów J. Borzyszkowskiego *Historia Kaszubów* i J. Mordawskiego *Geografia współczesnych Kaszub*.

³ Por. *Ewangelie na kaszëbsczi jãzëk z greczi*, przełożył o. Adam Ryszard Sikora OFM, Gdańsk 2010.

⁴ A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, skaszëbił S. Janke, Wejherowo: Gdańsk: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 2010, 431 s.

go. Starając się pokryć badaniami swymi cały dzisiejszy obszar kaszubski, Hanna Makurat ogarnęła łącznie 12 gwar kaszubskich reprezentowanych przez 19 miejscowości. Całość uzupełniła bogatym zestawem tekstów w języku polskim i kaszubskim, który posłużył do analizy stosunków językowych panujących na Kaszubach w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku oraz wykazem wszystkich swoich informatorów wraz z podstawowymi danymi dotyczącymi charakteru ich kontaktów z językiem polskim i kaszubskim.

Jak można było się spodziewać, stopień znajomości kaszubszczyzny okazał się zależny od wieku badanych grup. Przedstawiciele najmłodszego pokolenia charakteryzuje bierna znajomość mowy ojców i dziadków, zaś znajomość kaszubskiego języka literackiego wyniesiona ze szkoły jest zazwyczaj słaba. Ogólnie biorąc, wpływ języka polskiego jest dziś zdecydowanie silniejszy od obserwowanego w społeczności kaszubskiej wpływu języka kaszubskiego na używany przez nią język polski. Załamanie się międzypokoleniowej transmisji powoduje coraz większe zmniejszenie się wpływu kaszubszczyzny na język polski, który to wpływ – zdaniem Hanny Makurat – ustanie całkowicie wraz z zaginięciem żywych dialektów kaszubskich. Wytworzony na ich miejsce sztuczny nowy kaszubski kod językowy nie będzie już w stanie oddziaływać na polszczyznę, będącą żywym językiem państwowym o znacznym prestiżu i stabilnej wykształconej normie.

Tak więc optymistyczna informacja zawarta w tytule tego artykułu, że oto nastąpiła nowa zmiana jakościowa w funkcjonowaniu języka kaszubskiego i zaistniały pierwsze książki naukowe pisane w tym języku, budzi zarazem niepokój spowodowany konkluzją zawartą w drugiej z omawianych tu książek⁵. Wyteżone w ostatnim ćwierćwieczu prace nad kaszubskim językiem literackim mogą bowiem w ostatecznym swoim stadium zacząć budzić nowe niepokoje:

- 1) czy w wyniku zerwania językowej więzi międzypokoleniowej każdy chcący mówić po kaszubsku będzie musiał nauczyć się nowopowstałego języka?
- 2) czy język ten będzie w stanie stać się środkiem porozumienia większej społeczności pragnącej wyjść poza krąg lokalnej wspólnoty komunikatywnej, która – w zależności od potrzeb – operuje różnymi funkcjonalnymi stylami (w tym również stylem naukowym)?

Te pytania (jak również wiele innych dotyczących rewitalizacji i rozwoju języka kaszubskiego) zadaje dziś sobie wielu reprezentantów kaszubskiej inteligencji pragnącej sprawić, „aby język giętki powiedział wszystko, co pomyśli głowa”.

⁵ Por. znamieny cytat znajdujący się na początku podsumowania wyników badań dr Hanny Makurat: „[...] Powszechnym zjawiszczã na Kaszëbach je analfabëtëzna w kaszëbskim jãzëkù” (Makurat 2014) („[...] „Powszechnym zjawiskiem na Kaszubach jest analfabetyzm [dotyczący] języka kaszubskiego”).

Przytoczmy tu dającą dużo do myślenia, pochodzącą z roku 2006, wypowiedź Cezarego Obracht-Prondzyńskiego:

Dopiero po przywołaniu wszystkich tych aspektów (chodzi tu o obecność kaszubskiego języka literackiego w mediach, o szeroko rozwinięte nauczanie tego języka w szkołach różnego rodzaju, w tym również na uniwersytecie, o wspieranie żywego słownego folkloru i o obecność żywego słowa kaszubskiego na scenach teatralnych, w konkursach recytatorskich i literackich, wreszcie też o prace nad kształceniem języka naukowego – H. P.-T.), można pokusić się o próbę oceny stanu „sprawy kaszubskiej” u progu nowego wieku. Ocena byłaby jednak i tak niepełna, ponieważ ciągle nie dysponujemy wiarygodnymi, pogłębionymi badaniami socjolingwistycznymi, które udzieliłyby nam odpowiedzi na pytanie, jaka jest kondycja języka kaszubskiego, a przede wszystkim, czy przywołane powyżej zabiegi są skuteczne, czy osłabiają procesy asymilacyjne, hamują proces zaniku kaszubszczyzny i przyczyniają się do rewitalizacji *rodny mowě*. Potrzebne więc są pilnie nowe badania naukowe, także po to, aby móc wiarygodnie określić miejsce w zmieniającym się systemie wartości Kaszubów i rolę języka w podtrzymywaniu, umacnianiu i rozwoju tożsamości kaszubskiej (Obracht-Prondzyński 2006: 48).

Książka Hanny Makurat owe postulowane wyżej „nowe badania naukowe” rozpoczęła, ale – jak sędzę – bynajmniej nie zakończyła. Przypomnijmy bowiem, że jeszcze w 1998 roku mieliśmy możliwość przeczytać w pracy kaszubskiego socjologa, profesora Brunona Synaka taki oto opis ówczesnej sytuacji panującej na Kaszubach:

Prowadzone w ostatnich latach badania wykazały, że język etniczny stanowi dla Kaszubów ważną wartość kulturową i jest powszechną formą komunikowania się w rodzimych społecznościach (Galus 1990, Iskiński 1990, Latoszek 1990, Perszon 1994). Stopień posługiwania się nim w poszczególnych rejonach Kaszub jest bardzo różny. We wsiach położonych w centralnym obszarze Kaszub dla zdecydowanej większości mieszkańców kaszubszczyzna stanowi główne narzędzie codziennej komunikacji (w niektórych rejonach posługuje się nią ponad 90%), podczas gdy w rejonach położonych na obrzeżach kaszubskiego obszaru językowego, w miastach czy w miejscowościach o zróżnicowanej pod względem pochodzenia strukturze ludności, używa jej niewielka część mieszkańców ... (Synak: 182–183). [...] Kiedy natomiast porównujemy wyniki badań w układzie diachronicznym, to nie zauważamy większych różnic, poza wyraźnym wzrostem odsetka osób, dla których etnolekt i język narodowy są jednako ważnymi formami porozumiewania się. Można więc powiedzieć, że w badanym okresie mamy do czynienia z sytuacją dość ustabilizowaną, choć nieco mniejszy odsetek respondentów używających języka kaszubskiego jako głównego środka społecznej komunikacji może wskazywać, że w niektórych kręgach nadal występuje tendencja odchodzenia od powszechnego używania kaszubszczyzny.

W sposób bardziej interesujący kształtują się wyniki badań dotyczące opinii rodziców o stopniu używania kaszubszczyzny przez ich dzieci. Po pierwsze, zakres powszechności kaszubszczyzny wśród młodego pokolenia [...] jest – co nie stanowi zaskoczenia – znacznie mniejszy niż wśród rodziców (np. ponad dwukrotnie więcej w ogóle nie używa języka kaszubskiego). Wynika z tego, że kaszubska mowa rodzima podlega podobnym tendencjom, jakie dotyczą większość językowych mniejszości etnicznych na świecie, a więc procesowi stopniowego osłabiania językowego trwania z pokolenia na pokolenie [...]. Po drugie, różnice między poszczególnymi rejonami Kaszub i gminami są odzwierciedleniem [...] ogólnego stopnia powszechności kaszubszczyzny w tych środowiskach. Po trzecie, i to jest najciekawsze, w przeciwieństwie do ogólnej tendencji w świetle opinii rodziców w wypadku młodszego pokolenia mamy do czynienia z wyraźnymi symptomami rewitalizacji kaszubskiego etnodialektu – na przestrzeni analizowanego pięciolecia wzrósł odsetek traktujących język kaszubski jako główną formę komunikacji, zmalał zaś procent w ogóle nim nie posługujących się (Synak 1998: 184–185).

W opisie tym spostrzegamy szereg zbieżności z opisami późniejszymi o parę lat w prezentowanej tu książce Hanny Makurat. Jest jednak w tych wypowiedziach istotna różnica: pisząca wykształconym w ostatnim czasie kaszubskim językiem literackim Hanna Makurat wprowadziła do swych rozważań jako oddzielny czynnik ową literacką kaszubszczyznę, podkreślając istniejący u początku wieku XXI „kaszubski analfabetyzm” panujący w tym względzie wśród badanych osób mówiących po kaszubsku i po polsku. Spostrzegła również, że młodzież tracąca dawną więź językową ze starszym pokoleniem kaszubski język literacki uczyony w szkole przyswaja sobie w niedostatecznym stopniu. W rozważaniach obok dwóch konkurujących ze sobą kodów (polskim i kaszubskim) ów literacki język kaszubski jawić się zaczyna jako kod trzeci, starszemu pokoleniu wsi nieznanym, przez młodszych jeszcze w pełni nieopanowanym. Zmarły niedawno kaszubski socjolog, Brunon Synak, dał swojej książce podtytuł *Ciągłość i zmiany*. W świetle opisywanych tu faktów podtytuł ten zdaje się nabywać nowego znaczenia, gdyż w niedługim zapewne czasie wielką rolę w ciągłości trwania kaszubszczyzny znacznie odgrywać powstający na naszych oczach ów wielofunkcyjny kaszubski język literacki.

Literatura

- Galus H., 1990, *Kulturowy pomost między pokoleniami społeczności kaszubskiej*, [w:] *Kaszubi. Monografia socjologiczna*, praca zbiorowa pod red. M. Latoszka, Rzeszów, s. 129–188.
- Iskierski J., 1990, *Problematyka etniczna wybranych społeczności lokalnych mikroregionu puckiego: tożsamość, więź, język*, [w:] *Kaszubi. Monografia socjologiczna*, praca zbiorowa pod red. M. Latoszka, Rzeszów, s. 235–302.

- Latoszek M., 1990, *Kaszubi – grupa etniczna o statusie autochtonicznym*, [w:] *Kaszubi. Monografia socjologiczna*, praca zbiorowa pod red. M. Latoszka, Rzeszów, s. 15–39.
- Makurat H., 2014, *Interferencjowé przejinaczi w gòdce bilingwalny spòlèznë Kaszub*, Gdańsk.
- Obracht-Prondzyński C., 2006, *Czy tak zwana kwestia kaszubska jest nadal kwestią językową?* [w:] *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś. Kaszëbizna dówni ë dzis*, pod red. J. Tredera, Warszawa, s. 31–49.
- Perszon J., 1994, *Jestem Kaszubą*, „Pomerania”, nr 10.
- Popowska-Taborska H., 1980, *Kaszubszczyzna. Zarys dziejów*, Warszawa.
- Popowska-Taborska H., 2011, *Staropolskie urzędy, tytuły i formy grzecznościowe w kaszubskim i dolnośląskim przekładzie „Pana Tadeusza”*, „Zeszyty Łużyckie” 45, s. 23–34.
- Popowska-Taborska H., 2012, *Nad kaszubską wersją „Pana Tadeusza”*. Rozważań o neologizmach w kaszubskim języku literackim ciąg dalszy, „Rocznik Sławistyczny”, rocz. 61, s. 102–111.
- Popowska-Taborska H., (w druku), *Kaszubski „Pan Tadeusz”*. Nietatwa sztuka tłumaczenia za pomocą słowników, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza dawniej i dziś*, Gdańsk.
- Synak B., 1998, *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Tréder J., 2009, *Spòddlowò wiedza o kaszëbiznie*, Gdańsk.
- Tréder J., 2014, *Spòddlowò wiedza o kaszëbiznie*, wéd. 2. pòprawioné i pòszerzoné, Gdańsk.
- Zieniukowa J., 2006, *Nowe zjawiska w komunikacji w języku kaszubskim*, [w:] *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś. Kaszëbizna dówni ë dzis*, pod red. J. Tredera, Warszawa, s. 100–118.
- Zieniukowa J., 2013, *Język kaszubski w tekstach naukowych*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, red. M. Klinkosz, Z. Lica, Gdańsk, s. 19–27.

Summary

A new qualitative change in the functioning of the literary Kashubian language. On scientific books on Kashubian written in Kashubian

The year 2014 saw the publication of two books written in Kashubian: Jerzy Tréder's *Spòddlowò wiedza o kaszëbiznie* (“Basic knowledge about Kashubian”) and Hanna Makurat's *Interferencjowé przejinaczi w gòdce bilingwalny spòlèznë Kaszub* (“Processes of interference in the bilingual speech of the Kashubian community”). Both books are written in the Kashubian literary language, which is now taught at schools in the Kashubia, yet the language is still in an emerging

state. This paper provides an analysis of the linguistic material from these two books. It investigates the literary and regional variants of the Kashubian language as well as interactions between Kashubian and Polish. The analysis is used to present changes that have occurred in the Kashubia in the last fifty years and to reflect on the linguistic future of the area.

Keywords: the Kashubian language, literary language, scientific text, history of language.